

UKRAJINŠTÍ EMIGRANTI NA PODKARPATSKÉ RUSI A STÁTNÍ SLUŽBA (1919–1929). TĚŽKÉ HLEDÁNÍ UPLATNĚNÍ NA VÝCHODĚ REPUBLIKY*

MIROSLAV TOMEK

Nová Československá republika získala skoro současně s územím Podkarpatské Rusi také nemalé množství nově příchozích z Ukrajiny – jak z Haliče, tak z té části Ukrajiny, která dříve náležela carskému Rusku a nyní se stala sovětskou republikou. Ukrajiniští emigranti se domnívali, že nic nestojí v cestě tomu, aby se na Podkarpatské Rusi usadili a našli si zde práci. Bylo pro ně zcela přirozené považovat ji za svou, ukrajinskou zemi. V řadách emigrantů se nacházelo mnoho učitelů, kteří očekávali, že vzhledem ke svým jazykovým znalostem se na Podkarpatsku dobře uplatní. Vždyť lid, podle jejich mínění ukrajinský, zde nutně potřeboval vzdělání ve svém mateřském jazyce. Negratmotných tu na počátku 20. století bylo více než 40 %. Jazykem naprosto převládajícím ve školách i na úřadech byla maďarština.¹ Obdobně haličští železničáři, kteří se do Československa evakovali i s železničním příslušenstvím, předpokládali, že budou moci na železnici nahradit maďarské zaměstnance, neovládající jazyky nového státu. Mnozí vzdělaní emigranti z Haliče, již měli v Polsku dráhu k úřední kariéře uzavřenu, doufali, že budou moci v novém státě působit jako úředníci.

Ukázalo se však, že nic není tak snadné, jak to na první pohled vypadá. Ukrajinským emigrantům sice zpočátku nikdo nebránil v tom, aby na Podkarpatské Rusi hledali práci a jejich počet zde se rychle zvýšil, při získávání míst státních zaměstnanců se ale setkávali s překážkami. Právě otázka politiky československých úřadů při zaměstnávání ukrajinských emigrantů ve státních službách na Podkarpatské Rusi je předmětem našeho zkoumání. To se omezuje na období dvacátých let a zakládá se především na dokumentech z fondu Předsednictva ministerské rady Národního archivu v Praze.

---

* Text vznikl za podpory Visegrádského fondu.

¹ Švorc, Peter: Zakletá země – Podkarpatská Rus 1918–1946. Praha 2007, s. 22.

V počátečním období, zhruba od léta 1919² do ledna 1920, odpovídala situace s přijímáním nových zaměstnanců chaotickému stavu, v němž se na východě republiky nacházela celá státní správa. Ukrajinci z Haliče, kteří po vojenské porážce Západoukrajinské lidové republiky (Zachidnoukrajinska narodna respublika, dále jen ZUNR) odcházeli do ČSR vedeni obavami, že v novém polském státě budou pro svou účast v boji za samostatný stát pronásledováni, snadno získávali domovské právo v příhraničních sídlech. To jim umožňovalo ucházet se u úřadů o přijetí do „prozatímní služby“, po němž zpravidla následovalo udělení státního občanství.³

Změnu v této politice přinesla schůze ministerské rady, konaná 12. ledna 1920, na níž bylo přijato usnesení, „že při přijímání sil úřednických a zřízenec-kých platí jako zásada, že cizozemci a zejména též Ukrajinci do služeb Podkarpatské Rusi přijímání býti nemají.“ Schvalování případných výjimek z tohoto pravidla bylo vyhrazeno prezidiu ministerské rady. Ministerstvům jakožto případným zaměstnavatelům se dostalo doporučení, „aby – pokud nelze vyjítí silami domácími – místa v Podkarpatské Rusi byla obsazována výhradně Čechy a to pokud možno osobami z řad legionářských.“⁴

Jako první dalo popud k řešení této otázky Ministerstvo pošt a telegrafů. Zde v říjnu 1919 obdrželi prostřednictvím diplomatické mise Ukrajinské lidové republiky (Ukrajinska narodna respublika, dále jen UNR) žádost sedmi západoukrajinských poštovních zaměstnanců „o převzetí do služby Československé republiky“. Na ministerstvu správně pochopili, že podobných dotazů lze v nejbližší době očekávat více a o rozhodnutí požádali předsednictvo ministerské rady. Pochybnosti, zda lze prosbě vyhovět, vznikly jednak kvůli povědomí o tom, že blíže nespecifikovaní podkarpatsští činitelé nejsou zaměstnávání Ukrajinců nakloněni, jednak proto, že na ministerstvu zamýšleli obsadit volná místa především bývalými legionáři, od nichž si, patrně na rozdíl od zaměstnanců ukrajinské národnosti, slibovali „naprostou spolehlivost“.⁵

Lednové usnesení vzešlo z úvah, jež na úrovni ministerstev a civilní správy Podkarpatské Rusi proběhly ke konci roku 1919. Byla to reakce na vlnu žádostí haličských Ukrajinců o přijetí do státních služeb, zaznamenanou úřady v předcházejících měsících, Ministerští úředníci se na základě různých zpráv

² Československé vojsko obsadilo část Podkarpatské Rusi 20. července 1919. Tamtéž, s. 61.

³ Národní archiv (NA), fond Předsednictvo ministerské rady, Praha (PMR), kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Presidium ministerské rady, Úřední připomínka, čís. 15 878/20 m.r., Žádosti ukrajinských učitelských sil z Haliče o přijetí do služeb Č.S.R. na Podk. Rusi, 29. května 1920.

⁴ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Presidium ministerské rady, čís. 1269/20 m.r., Přijímání ukrajinských příslušníků do služeb čs. republiky v území Karpat-ské Rusi, 14. ledna 1920.

⁵ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Ministerstvo pošt a telegrafů, Presidiu ministerské rady, čís. 33 101-I.-19., Žádosti západoukrajinských poštovních zaměstnanců o převzetí do služeb československého státu, 15. října 1919.

obávali, že na tamním území panuje „značné nebezpečí ukrajinsko-národní jakož i ukrajinsko-maďarské separatistické agitace.“⁶

Musíme připomenout nejednoduché národnostní a jazykové poměry, které v meziválečném období na území Podkarpatské Rusi vládly. Kromě toho, že zde byly přítomny početné národnostní menšiny (maďarská, židovská, německá a rumunská), i většinové slovanské obyvatelstvo bylo jazykově nejednotné. Americký historik Paul Robert Magocsi uvádí celých pět skupin různé jazykové orientace – Karpatorosy neboli rusofily, hájící příslušnost Rusínů k „jedinému nedělitelnému ruském národu“ a užívání spisovné ruštiny, konzervativní a vlastenecké karpatské Rusíny, užívající podkarpatskou podobu ruštiny, Rusíny národovecké orientace, podporující užívání ukrajinštiny, ale dosud neochotné vzdát se místních dialektických zvláštností, národnostně uvědomělé Ukrajince, hovořící spisovnou ukrajinštinou a Rusíny, kteří chtěli vytvořit vlastní spisovný jazyk výlučně na základě místních dialektů.⁷ Zdá se ovšem, že československá správa rozlišovala v první polovině dvacátých let jen mezi proudem rusofilským, jež podle názoru úředních míst představoval maďarské zájmy, ukrajinským, z jehož strany se obávala iredenty, mající za cíl vytvoření Velké Ukrajiny, a místním – rusínským. V jemných nuancích se úředníci neorientovali. Ve vzájemném soupeření těchto směrů bylo výhodou představitelů ukrajinské orientace to, že školství v ukrajinštině již existovalo v sousední Haliči. Odtamtud nyní přicházeli četní příslušníci inteligence, připravení obsazovat učitelská místa.

Pro haličské emigranty bylo na počátku dvacátých let výhodou, že v prvních letech po přičlenění Podkarpatské Rusi k ČSR převládala představa o místním jazyce jako „obměně ukrajinštiny, jíž se mluví v Haliči“. To odpovídalo výzkumům západoukrajinského jazykovědce Ivana Pankevycě. Proto se „považovalo za výhodné užívat jak učebnic, tak učitelů z tohoto regionu.“⁸ Celkově však lze ohledně přístupu úřadů k jednotlivým jazykovým orientacím a vůbec jazykům, užívaným slovanským obyvatelstvem Podkarpatské Rusi, souhlasit se současným českým badatelem Davidem Hubeným, jenž píše, že československý stát v jazykové otázce „dlouho tápal a tímto svým postojem si v podstatě uškodil.“⁹

Existovaly však i argumenty proti zaměstnávání ukrajinských emigrantů. V Praze panoval názor, že Ukrajinci a cizinci vůbec „netěší se u směrodatných činitelů Karp. Rusi zvláštním sympatiím.“ Závažnější roli však nejspíš hrál fakt,

⁶ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Presidium ministerské rady, od presidia ministerstva vnitra, čís. 28205/19 m.r., Přijímání ukrajinských příslušníků do služeb č.s. republiky v území Karp. Rusi, 23. prosince 1919.

⁷ Magocsi, Paul Robert: *The Shaping of a National Identity. Subcarpathian Rus', 1848–1948.* Cambridge 1978, s. 132–135.

⁸ Tamtéž, s. 137.

⁹ Hubený, David: *Problematika Podkarpatské Rusi.* In: Tóth, Andrej, Novotný, Lukáš a Stehlík, Michal (eds.): *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938: od státu národního ke státu národnostnímu?* Praha 2012, s. 140.

že každé jmenování zde bylo obtížné, protože v názorově rozpolceném prostředí „obě politické strany na Karp. Rusi pozorují každý jediný případ jako projev přátelství neb nepřátelství tomu nebo onomu směru.“ Zajímavá je obava, že pokud by nově příchozí obsadili více úřednických míst, mohli by do Československa zanešt nešvary, vlastní prý rakouské správě na území Haliče. Ve výsledku diskuse, již se účastnil Jan Brejcha, který dočasně řídil civilní správu Podkarpatské Rusi, ministerstvo zahraničí, ministerstvo obrany a ministerstvo pošt, navrhlo ministerstvo vnitra již zmíněné usnesení, schválené v lednu 1920.¹⁰ Šéf civilní správy Podkarpatské Rusi reagoval na nové požadavky Prahy ujištěním, že všichni přijatí Ukrajinci byli „převzati pouze jako smluvní úředníci“ a dodal, že ačkoliv se v souladu s Generálním statutem snaží zaměstnávat především místní, pro „naprostý nedostatek spolehlivých sil“ musí přijímat mnoho Čechů.¹¹

Na jaře 1920 již ve školách Podkarpatské Rusi pracovalo 58 učitelů z Haliče, šlo tedy o 8,5 % z celkově 680 místních učitelů. Úřady se obávaly, že haličtí učitelé budou vést politickou agitaci a zajímaly se o jejich národnostní orientaci – o to, zda jsou příslušníky směru ukrajinského nebo velkoruského. Ač to může být překvapující, z 58 osmi příchozích z Haliče bylo údajně 22 „velkoruského“ směřování, šlo tedy patrně o haličské moskvořady.¹² Jen pět z učitelů-emigrantů bylo vedeno jako ti, kteří „činně politicky vystupují“.¹³ „Rozvíření národnostních a jazykových sporů“, pravděpodobný následek nežádoucí politické aktivity haličských Ukrajinců, mohlo podle názoru vládních míst zkomplikovat „vybudování řádné administrativy“ v této části republiky. Praxe z roku 1919, kdy učitelé po přijetí do prozatímní služby získávali ihned státní občanství, vedla k tomu, že proti nim československé úřady nemohly tak snadno zasáhnout. Na druhou stranu bylo jasné, že pro přijímání cizích státních příslušníků na učitelská místa existují objektivní důvody – na Podkarpatské Rusi panoval nedostatek místních sil s dostatečnou kvalifikací.¹⁴ Učitelé

¹⁰ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Presidium ministerské rady, od presidia ministerstva vnitra, čís. 28205/19 m.r., Přijímání ukrajinských příslušníků do služeb č.s. republiky v území Karp. Rusi, 23. prosince 1919.

¹¹ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Civilní správa Podkarpatské Rusi, Presidium ministerské rady, čís. 970, Přijímání ukrajinských příslušníků do služeb č.s. republiky v území Podkarpatské Rusi, 26. ledna 1920.

¹² Haličané, považující se za část ruského národa. Russophiles, Internet Encyclopedia of Ukraine. <http://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CR%5CU%5CRussophiles.htm>, online, přístup 13.3. 2015.

¹³ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Civilní správa Podkarpatské Rusi, školský odbor, Presidium civilní správy Podkarpatské Rusi, čís. 7 pres., Žádosti ukrajinských učitelských sil z Haliče o přijetí do služeb Českoslov. republiky, na Podkarp. Rusi, 5. června 1920.

¹⁴ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Presidium ministerské rady, Úřední připomínka, čís. 15 878/20 m.r., Žádosti ukrajinských učitelských sil z Haliče o přijetí do služeb Č.S.R. na Podk. Rusi, 29. května 1920.

z ciziny navíc byli podle názoru zemského školního inspektora Josefa Peška „daleko čilejší a inteligentnější než učitelé místní, kteří na podkladě maďarském byli vychováni“.¹⁵ Prezidium ministerské rady navrhovalo situaci řešit způsobem, který se osvědčil již na Slovensku, a to pořádáním prázdninových učitelských kursů, jichž by se zúčastnili jak místní zájemci o učitelskou profesi, tak stávající maďarští učitelé.¹⁶ Ministerstvo školství nicméně namítalo, že jde o prostředek spíše dlouhodobý a navíc „inteligenci [místních učitelů] jest těžko povznést kursy“. Doporučovalo tedy v přijímání Haličanů pokračovat, bude-li „zaručena v každém jednotlivém případě naprostá spolehlivost povolaných učitelův.“¹⁷

Další specifickou skupinou uchazečů o práci na Podkarpatské Rusi byli ukrajinští železničáři z Haliče. Konkrétně šlo o skupinu 28 železničních zaměstnanců, kteří museli po polské ofenzivě v květnu 1919 opustit území ZUNR a učinili tak se značným množstvím inventáře a nákladem petroleje, čímž si získali vděčnost československé vlády. Ministr železnic jim osobně přislíbil převzetí do služby v Československu a do té doby jim jako výraz uznání poskytl plat, který jim jako státním zaměstnancům příslušel. V dubnu 1920 se uprchlíci prostřednictvím Jaroslava Nečase, tehdy tajemníka guvernéra Podkarpatské Rusi Grigorije Žatkoviče, obrátili na ministerstvo, aby ho požádali o zaměstnání. Ministerstvo železnic se kvůli nedostatku kvalifikovaného personálu na Podkarpatské Rusi přimlouvalo za příznivé rozhodnutí, ale vzhledem k výše zmíněnému usnesení z ledna 1920 muselo jejich přijetí do služby dovolit prezidium ministerské rady.¹⁸ Zatímco železničáři nečinně trávili čas v Mukačevu, celá záležitost se protahovala. Místo rychlého vyřízení došlo k zdlouhavému sporu mezi ministerstvy, který dobře ilustruje, jak špatně byla Praha o poměrech v Podkarpatské Rusi informována.¹⁹ Prezidium ministerské rady v odpovědi ministerstvu železnic převzetí zaměstnanců připustilo za dodržení určitých

¹⁵ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Civilní správa Podkarpatské Rusi, školský odbor, Presidiu civilní správy Podkarpatské Rusi, čís. 7 pres., Žádosti ukrajinských učitelských sil z Haliče o přijetí do služeb Českoslov. republiky. na Podkarp. Rusi, 5. června 1920.

¹⁶ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Presidium ministerské rady, Úřední připomínka, čís. 15 878/20 m.r., Žádosti ukrajinských učitelských sil z Haliče o přijetí do služeb Č.S.R. na Podk. Rusi, 29. května 1920.

¹⁷ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Ministerstvo školství a národní osvěty, Presidiu ministerské rady, čís. 47007., Žádosti ukrajinských sil z Haliče o přijetí do služeb v Podk. Rusi, 30. září 1920.

¹⁸ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Ministerstvo železnic, Presidium ministerské rady, čís. 35341 – pres. 3., Převzetí ukrajinských železničních zřízenců z východní Haliče do služeb čs. státních drah, 15. července 1920.

¹⁹ Známy je výrok českého viceguvernátora Petra Ehrenfelda, který v roce 1921 prohlásil: „*Praha o Karpatské Rusi nic neví. Mají tam nejasnou představu, že tu po ulicích běhají medvědi.*“ Magocsi, P. R.: *The Shaping of a National Identity*, s. 199.

podmínek, současně ale vyjádřilo souhlas s názorem ministerstva vnitra,²⁰ které dalo najevo obavy z toho, že Ukrajinců je již na železnicích v Podkarpatské Rusi zaměstnáno příliš mnoho, zvláště na vyšších pozicích.²¹ Na to zareagovala civilní správa Podkarpatské Rusi, jež zaslalo na ministerstvo vnitra zprávu železničního ředitelství v Košicích. Ta dokazovala, že výše uvedená tvrzení neodpovídají realitě. Ve skutečnosti prý na vysokých místech, obsazených převážně českým personálem, žádní Ukrajinci nepůsobili. Ti, kteří se u státních drah vyskytovali, byli údajně zcela spolehliví, k republice loajální a politicky neaktivní. Navíc železniční ředitelství upozorňovalo, že je s ukrajinskými zaměstnanci spokojeno více než s maďarskými, u nichž působí problémy neznalost jazyka.²² Noví železničáři byli ostatně do služby přijati již v únoru 1921, i přes zmíněné námitky ministerstva vnitra. Jediným problémem zůstaly platy, které jim byly vypláceny i v období jejich zahálky mezi létem 1919 a únorem 1921. Celková částka dosáhla téměř půl milionu tehdejších korun a ministerstvo železnic požadovalo, aby ji uhradilo ministerstvo zahraničí, neboť peníze byly uprchlým železničním zaměstnancům vypláceny především z politických důvodů.²³

Po celou první polovinu dvacátých let zůstávala situace emigrantů, ucházejícími se o učitelská místa podobná jako v roce 1920. Na Podkarpatské Rusi i nadále panoval nedostatek kvalifikovaných učitelů. Ještě v roce 1924 se v horských oblastech nacházelo nejméně dvacet vesnic, kde vyučování vůbec neprobíhalo, a to i přesto, že se zde nacházely vhodné místnosti.²⁴ Charakteristika podmínek v těchto obcích je tak výmluvná, že stojí za rozsáhlejší citaci: „uprázdněná místa učitelská, na která mají býti emigranti ustanoveni, jsou v nejzapadlejších horkých vesnicích, v nichž není možno nalézt ani bytu, ani stravy, takže učitel musí žít v jedné světnici s četnou rodinou některého hospodáře a u něho se i stravovati, tj. jísti téměř po celý rok ovesný neb kukuřičný chléb a brambory.“ Nepřekvapí, že „je zcela vyloučeno nalézt učitele z Čech aneb z Moravy, který by souhlasil s přidělením do některé z těchto

²⁰ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Presidium ministerské rady, Ministerstvu železnic, čís. 15 878/20 m.r., Žádosti ukrajinských učitelských sil z Haliče o přijetí do služeb Č.S.R. na Podk. Rusi, 29. května 1920.

²¹ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Presidium ministerstva vnitra, Presidiu ministerské rady, čís. 7 109/21., Ukrajínští železniční zřízenci z Haliče – převzetí do čs. úřadů, 24. února 1921.

²² NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Civilní správa Podkarpatské Rusi, Presidiu ministerstva vnitra, čís. 7806 pres. ai. 21., Ukrajinci v železničních službách v Podkarpatské Rusi, 10. června 1921.

²³ 17 definitivním a 12 provisorním zaměstnancům bylo za uvedené období vyplaceno dohromady 486 240 korun a 50 haléřů. NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Ministerstvo železnic, Ministerstvu zahraničních věcí, čís. 37 652-II/2a ex 20, Podpory evakuovaných železničních zaměstnanců v Munkačevě, 26. dubna 1921.

²⁴ NA, fond Presidium ministerstva vnitra 1918–1924 (PMV), sign. V/V/2, kart. 85, K čís. 117 041/24 ministerstva školství a nář. osvěty, Informace pro Ministerstvo zahraničních věcí.

obcí.²⁵ Vzdělaných emigrantů, ochotných práci i za těchto podmínek přijmout, byl naopak přebytek. Měli navíc výhodu v tom, že byli schopni rychle ovládnout místní jazyk, respektive dialektu.²⁶ Ministerstvo školství tedy pravidelně předkládalo prezidii ministerské rady seznamy uchazečů. Prezidium ministerské rady pak po dohodě s ministerstvy zahraničí a vnitra jejich přijetí většinou umožnilo. Změnu představovalo to, že přijetí bylo prozatímní, do smluvního poměru. Úřady takto zaměstnaným již neudělovaly státní občanství. Smluvní zaměstnanci dostávali pochopitelně méně peněz, dokonce i na gymnáziu prý byl plat smluvních zaměstnanců „mizerný“, v roce 1924 činil měsíčně 900 korun.²⁷ Předsednictvo ministerské rady ostatně ještě v roce 1925 očekávalo, že dojde k „návratu normálních poměrů“ v zemích, odkud emigranti přišli, a ti budou mít možnost se tam vrátit.²⁸

Ukrajínští emigranti se dokázali na Podkarpatské Rusi uplatnit i jinak než ve státních službách. Kromě státních úřadů, obecných, měšťanských a středních škol pracovali například v bankách a jiných soukromých firmách.²⁹ Vhodným působištěm pro emigranty byla také ukrajinská nakladatelství a redakce novin či časopisů.³⁰ Vzdělaní emigranti, a často prý i studenti, dosud drze pobírající vládní stipendium, nacházeli práci v ukrajinských družstvech, zvláště mlékařských.³¹ Nabízely se i poměrně nezvyklé možnosti výdělků. V lednu 1921 zahájilo díky spolku Prosvita v Užhorodě činnost první zdejší ukrajinské divadlo (Ruskij teatr). Všichni zde působící herci pocházeli z řad emigrantů, v době největšího rozmachu jich bylo 32. Po roce 1926, kdy divadlo

²⁵ NA, PMV, *sign.* V/V/2, kart. 85, Presidium ministerstva vnitra, č. 18 731/ ai, Přijetí šesti cizích státních příslušníků do školských služeb na Podkarpatské Rusi, 15. října 1924.

²⁶ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Presidium ministerstva školství a národní osvěty, Presidii ministerské rady, čís. 5585 – pres., Učitelé emigranti, povolení udělení místa než nabudou občanství československé republiky, 10. prosince 1920.

²⁷ Centralnyj deržavnyj archiv vyšých orhaniv vlady i upravlinnja Ukrainy (CDAVOVU), Kyjev, fond č. 3563 (Osobní fond Mykyty Šapovala), opys č. 1, sprava č. 211, arkuš č. 29. Dopis S. Čerkasenska M. Šapovalovi, 19. listopadu 1924.

²⁸ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Presidium ministerské rady, Presidii ministerstva 1) vnitra, 2) zahraničních věcí, 3) spravedlnosti, 4) školství a nár. osvěty, 5) financí, čís. 7 502/315/S, Vliv emigrace na politické poměry na Podkarpatské Rusi, 3. ledna 1925.

²⁹ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Václav Vohlidal, polic. rada, K číslu 10 680 presidia ministerstva vnitra ai 1924, Vliv emigrace na politické poměry na Podkarp. Rusi, 6. června 1924.

³⁰ Маркусь, Василь: Міжвоєнна українська еміграція Чехословаччини на Закарпатті. In: Magidová, Marija, ed.: Русская, украинская и белорусская эмиграция в Чехословакии между двумя мировыми войнами = Russian, Ukrainian and Belorussian emigration between the world wars in Czechoslovakia: результаты и перспективы исследований: фонды Славянской библиотеки и пражских архивов: международная конференция, Прага 14–15 августа 1995 г. Praha 1995, s. 848.

³¹ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Presidium politické správy Podkarpatské Rusi, Presidii ministerstva vnitra, čís. 22 927 pres. ai 1926. Ukrajinská stížnost na režim v Podk. Rusi u Společnosti národů, 23. prosince 1926.

přestalo dostávat státní podporu, herců postupně ubývalo.³² I tehdy zde ale mohl alespoň dočasné zaměstnání získat i ukrajinský emigrant bez hereckého vzdělání, dokonce do jisté míry známý svými politickými aktivitám, jako tomu bylo v případě studenta Ukrajinské hospodářské akademie a aktivního přívržence hejtmana Skoropadského, Vasyla Muraška.³³

V roce 1923 se v Kvasech otevřelo sanatorium, zaměstnávající pět ukrajinských emigrantů, které mělo sloužit k léčbě běženců, trpících tuberkulózou. Jeho činnost, na niž stát původně poskytl značnou finanční podporu, však po čtyřech měsících úředním zásahem skončila, neboť ozdravovna se stala „střediskem četných konferencí a podezřelých návštěv cizinců.“³⁴

Úřady neměly o počtu ukrajinských emigrantů na Podkarpatské Rusi přesný přehled. V roce 1924 bylo známo, že jich je zde více než tisíc, z většiny v Užhorodě.³⁵ Ukrajinský badatel V. Markus odhaduje ve své krátké studii, založené částečně na vlastních vzpomínkách, že počet emigrantů žijících zde během celého meziválečného období dosahoval 2 450 až 2 900 osob.³⁶

Výhrady proti zaměstnávání emigrantů šly pochopitelně stranou v případě, že se jednalo o osoby se specifickou kvalifikací. Tak tomu bylo třeba v případě ukrajinských veterinárních lékařů. Dosavadní veterináři na Podkarpatské Rusi byli takřka výlučně maďarského a židovského původu. Vzhledem k tomu, že neskrývali své protičeskoslovenské smýšlení a navíc postrádali jazykové znalosti, potřebné v novém státě, bylo nezbytné je rychle nahradit. Proto dva Ukrajinci z Haliče, Štěpán Podlisieckyj a Spiridion Matrenčuk, získali bez problémů nejprve prozatímní zaměstnání (první ve Svaljavě, druhý v Mukačevu) a v roce 1920 se ministerstvo zemědělství přimluvilo za to, aby obdrželi státní občanství a byli na svých místech ponecháni i nadále. Přitom S. Matrenčuk se v roce 1918 dobrovolně přihlásil do armády ZUNR, v jejíchž řadách sloužil až do května 1919. Ačkoliv v žádosti ministerstva zdravotnictví ho označili za politicky

³² Стряпко, Іван: Товариство «Просвіта» в громадсько-політичному та культурному житті Закарпаття (1920 – 1939). Užhorod 2012, s. 236–244; Pop, Ivan: Národní obrození Rusínů a problém Zemského divadla. Podkarpatská Rus – časopis přátel Podkarpatské Rusi. 3, 2013, s. 6, 8.

³³ Ten zde bez překážek pracoval od 1. října 1926 do počátku následujícího roku. NA, fond Předsednictvo Ministerstva vnitra – Archiv Ministerstva vnitra (dále jen PMV-AMV), sign. 225-1280-4, kart. 1280, Ukrajinské hnutí zahraniční v ČSR. – Inž. Atanasev Muraško., čís. 17.535 pres. ai 1932, 18. listopadu 1932. Více viz: Tomek, Miroslav: Ukrajinské monarchistické hnutí na území ČSR v letech 1922–1939. Praha 2011. Diplomová práce, s. 58.

³⁴ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Václav Vohlídal, polic. rada, K číslu 10 680 presidia ministerstva vnitra ai 1924, Vliv emigrace na politické poměry na Podkarp. Rusi, 6. června 1924.

³⁵ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Václav Vohlídal, polic. rada, K číslu 10 680 presidia ministerstva vnitra ai 1924, Vliv emigrace na politické poměry na Podkarp. Rusi, 6. června 1924.

³⁶ Маркусь, В.: Міжвоєнна українська еміграція, s. 852.

neaktivního,³⁷ v pozdějších letech se věnoval kulturní práci v rámci ukrajinského spolku Prosvita, který podle některých českých činitelů šířil protistátní propagandu. S. Matrenčuk v tamním vydavatelství uveřejňoval popularizační knihy pro chovatele dobytka.³⁸

Doslova boje se pak sváděly kvůli možnosti zaměstnávat emigranty s kvalifikací právní. Ministerstvo spravedlnosti v průběhu dvacátých let nepřestávalo zdůrazňovat, že na Podkarpatské Rusi panuje kritický nedostatek soudců a soudních úředníků a žádalo, aby mu byla poskytnuta možnost jmenovat na tato místa příchozí z Ruska i Ukrajiny. Ostatně již bezprostředně poté, co zde začala fungovat československá správa, práci tu díky svým jazykovým znalostem získalo devět vězeňských dozorců z Haliče, kteří byli za první světové války, v době ruského vpádu do Haliče, evakuováni do Čech. Vzhledem k tomu, že neobdrželi československé občanství, nacházeli se v podobné situaci jako ostatní emigranti. Ve své práci se prý plně osvědčili. Dále bylo v roce 1922 smluvně zaměstnáno na území Slovenska a Podkarpatské Rusi 30 „ruských právníků běženců“³⁹ u soudů a justičních úřadů. Ve službě si vedli tak, že proti nim nebylo námitek, někteří dokonce „velmi dobře“, a politicky aktivní nebyli. Část jich přesto byla propuštěna při omezování počtu úředních míst.⁴⁰ Ministerstvo spravedlnosti navrhovalo v roce 1923 přijetí deseti dalších běženců, to ale předsednictvo ministerské rady zamítlo, neboť ministr zahraničí prohlásil, že „zásadně je nutno napříště upustiti vůbec od přijímání cizích státních příslušníků do státních služeb československých.“⁴¹

V roce 1925 však muselo ministerstvo spravedlnosti konstatovat, že na Slovensku a Podkarpatské Rusi se nedostává 119 soudců a konceptních úředníků, tedy 20 % celkového stavu. Žádalo tedy o to, aby mohlo jmenovat některé z 30 emigrantů, přijatých do služby v roce 1922, na místa soudců. Učinilo tak

³⁷ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Ministerstvo zemědělství Československé republiky, Presidiu ministerské rady, čís. 4 565/IV, Přijímání cizozemců do služeb čs. republiky v území Podkarpatské Rusi. 9. února 1920.

³⁸ Стряпко, І.: Товариство «Просвіта», s. 198.

³⁹ Ač se v daném textu hovoří z většiny o „ruských“ právnících, přesnější údaje, například místa narození, zde nenalzáme a některá příjmení nevylučují ukrajinský původ. Tím spíše, že v kolonce „Věc“ stojí „Ukrajinská emigrace v Podkarpatské Rusi“. Je možné, že právě Ukrajinci byli pod různými záminkami v průběhu následujících let propouštěni, neboť v roce 1927, když se projednávala otázka udělení československého státního občanství těmto zaměstnancům, uvádí se nižší počet a mluví se výslovně o „Rusech (nikoliv Ukrajincích)“. O ukrajinských emigrantech, působících na Podkarpatské Rusi v soudnictví, se ve své práci zmiňuje i V. Markus. Маркусь, В.: Міжвоєнна українська еміграція, s. 849.

⁴⁰ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Ministerstvo spravedlnosti, Předsednictvu ministerské rady, čís. 17 968/25, Ukrajinská emigrace v Podkarpatské Rusi, 30. listopadu 1925.

⁴¹ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Předsednictvu ministerské rady, čís. 6 205/315/S/26, Udělení čl. státního občanství cizím příslušníkům ve smluvní státní službě, 27. října 1926.

i s vědomím toho, že případného politicky nespolehlivého soudce je poměrně obtížné z jeho místa odstranit – bylo to možné pouze jeho nuceným odchodem na penzi nebo po nálezce disciplinárního soudu. Na Podkarpatské Rusi působilo ze zmíněných 30 emigrantů osm.⁴² Vleklé kompetenční neshody mezi ministerstvy o tom, kdo a jak může tuto otázku vyřešit, měla odstranit porada, jež se uskutečnila 14. února roku 1927 na ministerstvu vnitra. Při ní se mělo rozhodnout o dalším postupu v otázce udělení československého státního občanství výše zmíněným emigrantům – z původních 30 jich ve službě zůstalo 20. Hovořilo se i o devíti vězeňských dozorcích z Haliče. Na poradu se dostavili zástupci ministerstva vnitra, spravedlnosti a předsednictva ministerské rady. Ministerský rada dr. Polák, představující ministerstvo vnitra, mluvil o politické činnosti emigrantů, jež je v rozporu se státními zájmy. Zmínil také zprávy tehdejšího viceguvernéra Podkarpatské Rusi Antonína Rozsypala. Podle jeho informací situace vypadala tak, že „jest nutno živly tyto vykazovati z Československé republiky. Týká se to zejména emigrantů z Haliče.“ Jeho kolega zdůraznil platnost předcházejících vládních usnesení, které nedovolují do státní služby přijímat cizí státní příslušníky. Za ministerstvo spravedlnosti se jednání zúčastnil tabelární soudce doktor Křepinský, který popsal „neudržitelné poměry personální při soudech na Slovensku a Podkarpatské Rusi, kde hrozí přetížením soudců úplně zastavení soudní agendy.“ Přidělovat soudce z českých zemí proti jejich vůli tehdy již nebylo možné, ministerstvo spravedlnosti tedy nemělo k dispozici žádný nástroj, jak situaci zlepšit. Výsledkem schůzky bylo dosažení dohody o tom, že je třeba vyžádat si konkrétní zprávu viceguvernéra Podkarpatské Rusi ohledně „politické zachovalosti“ těchto emigrantů, na jejímž základě by potom ministerstvo vnitra mohlo žadatelům občanství udělit.⁴³ Bohužel, studované materiály neumožňují zjistit, jaké bylo konečné řešení celé věci, ale je dobře známo, že A. Rozsypal zaujímal vůči emigraci nekompromisní postoj.

Občanství mohlo být pro kvalifikovaného odborníka svého druhu odměnou za dobrou práci. Tak tomu bylo v případě Andrije Alyskevyče (1870–1949) z Haliče. Ten přišel do republiky v roce 1919 už jako zkušený pedagog a stal se učitelem v Berehovu, od roku 1922 pak byl ředitelem užhorodského gymnázia.⁴⁴ Toto gymnázium bylo tehdy počtem tříd největší v republice a vyučovalo se zde třemi vyučovacími jazyky. Řízení takového ústavu bylo bezpochyby účtyhodným organizačním výkonem, jak to neopomnělo zdůraznit

⁴² NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Ministerstvo spravedlnosti, Předsednictvu ministerské rady, čís. 17 968/25, Ukrajinská emigrace v Podkarpatské Rusi, 30. listopadu 1925.

⁴³ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Předsednictvo ministerské rady, čís. 762/315/1 S/27, Udělení souhlasu k přijetí pěti ruských běženců do soudních služeb, 15. února 1927.

⁴⁴ Бажанський, Михайло: Княжа дань Карпатській Україні українських братів, ненароджених у тій землі. Самостійна Україна, 2, 1992, s. 58.

ministerstvo vnitra, když odpovídalo na výtky guvernéra Podkarpatské Rusi, který zpětně, v roce 1924, vyslovil svůj nesouhlas s udělením občanství A. Alyskevičovi. Podle názoru ministerstva však šlo o případ, „kde zájem státní naturalisaci odůvodňuje, jak jest právě případ výše uvedený, kdy činnost žadatelova je ze stanoviska potřeby služby nenahraditelná.“⁴⁵ V tomto případě nebylo na závalu, že A. Alyskevyč působil také jako organizátor hnutí Plast (ukrajinská skautská organizace).⁴⁶

Od roku 1922 pozorujeme další šíření názorů o nebezpečí ze strany Ukrajinců, což možná souvisí s tím, že v kraji sílil vliv rusofilského směru. V létě 1922 vzbudila na vyšších místech ohlas doslova „poplašná“ zpráva, jejíž autorství bohužel nelze přesně určit, v níž pisatel, patrně český úředník nebo novinář, upozorňoval československé úřady na šířící se „závadné jevy“. Autor podle svých slov projel Podkarpatskou Rus „od Užhorodu až do Jasiny a na Polské [sic!] hranice.“ Během svého putování „pozoroval silnou propagandu Ukrajinců na odtržení Podkarpatské Rusi od Československé republiky.“ Ukrajínští učitelé dokonce ve školách Podkarpatskou Rus nazývali „Pidkarpatská Ukrajina“. Podle jeho slov bylo skoro nemožné najít Ukrajince, jenž by „neprovozoval protistátních rejdů.“ Zajímavější než tato a podobné obecné fráze o tom, že Ukrajinci „odměňují se hanebně“ za „pohostinnost, kterou jim Československá republika poskytla“, je zmínka o notáři v Rachově, který Ukrajincům prý vystavoval domovské listy a když byl udán civilní správě, reagoval neurčitými výhrůžkami na adresu úředníků. Celá situace byla o to nejasnější, že se mělo jednat o Maďara. Kromě toho autor ke své zprávě přiložil podezřelou mapu Ukrajiny.⁴⁷ Tehdejší školský referent Josef Pešek⁴⁸ na tuto zprávu ovšem reagoval velmi rezervovaně. Výroky autora označil za „silně přehnané a neobjektivní, diktované buď politickým stranictvím, nebo čerpané z pochybných pramenů“. Podle něj byli spíše než učitelé z řad ukrajinských emigrantů protičesky zaměření místní lidé. Obecně podotýkal, že zpráva neuvádí konkrétní fakta.⁴⁹

Tón anonymního autora zmíněné „poplašné“ zprávy se pozoruhodně dobře shodoval s článkem „Ukrajinské spiknutí proti Rusínsku“ z maďarského časopise *Új Közlöny*, jímž se zhruba v tutéž dobu zabývalo předsednictvo ministerské rady. Publicistický text z 28. června 1922 zatracoval „bezuzdnou

⁴⁵ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Ministerstvo vnitra, Předsednictvu ministerské rady, čís. 50 526/1925. 21., Vliv emigrace na politické poměry na Podkarpatské Rusi, revise československého státního občanství a povolení k pobytu, 22. července 1925.

⁴⁶ Бажанський, М.: Княжа дань Карпатський, s. 58.

⁴⁷ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Opis, čís. 12 134, Panu chéfovi civilní správy Podkarpatské Rusi, Podkarpatská Rus, závadné úkazy, 16. června 1922.

⁴⁸ Josef Pešek (1872–1924), pedagog, zemský školní inspektor v Užhorodě.

⁴⁹ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Civilní správa Podkarpatské Rusi, školský odbor – Užhorod, Prezidiu ministerstva školství a národní osvěty, čís. 12 345/22, 4. července 1922.

ukrajinskou agitací“ a obviňoval ukrajinské emigranty z „mezinárodního spiknutí“. Vždyť se jeden z ukrajinských učitelů, který v hodinách zeměpisu učil děti podle mapy, na níž se „Ukrajina rozprostírá od Popradu až po Král. Chlumec [sic!]“ prý neváhal na svého nadřízeného obořit slovy: „Dejte si na sebe pozor, neboť už je blízko doba, kdy se všechno změní a pány tu budeme my!“. Autor článku uváděl z jiných pramenů neznámé skutečnosti o vyšetřování ukrajinských učitelů a úředníků a se zřejmým zadostiučiněním psal, že „všechny ukrajinské a ukrajinoфильské elementy, které vláda do svých služeb dosud vděčně přijímala, teď propustí a ukrajinské orientace zanechají na celé čáře.“ To mělo působit nemalou radost v „rusínských kruzích“, k nimž se pisatel patrně hlásil.⁵⁰ Další podobně zaměřený článek v tomto časopise, který vyšel 5. dubna 1923 pod titulkem „Likvidace ukrajinské emigrace v Rusínsku“, opět vzbudil zájem úředních míst, která ho v hlášení označila za „pozoruhodný“,⁵¹ patrně proto, že do jisté míry předjímal nejbližší změny v politice vůči ukrajinské emigraci na Podkarpatské Rusi. V souvislosti s rozhodnutím Rady velvyslanců Společnosti národů o polské svrchovanosti nad Východní Haličí autor uváděl, že naděje na vybudování samostatné Ukrajiny jsou definitivně zmarněny. Vyjadřoval sice pochopení pro hrdinský, leč neúspěšný boj Ukrajinců za nezávislost, ale dokazoval, že na rozdíl od jiných částí Evropy představuje ukrajinská emigrace na Podkarpatské Rusi – spolu s odzbrojenými vojáky armády ZUNR, jejichž počet značně přeceňoval – pro Polsko reálné nebezpečí. Polsko bylo prý ochotno vstoupit do Malé Dohody, ale jen pod podmínkou, že ukrajinská emigrace v „Rusínsku“ bude likvidována, jak o to ostatně žádalo i „90 % rusínských politických stran“. Likvidace ukrajinské emigrace, tedy vypovězení emigrantů bez občanství a revize těch případů, kdy emigranti občanství již obdrželi, měla být doslova „za dveřmi“. Autor dokonce ve shodě s názorem některých úředních míst tvrdil, že definitivní státní zaměstnanci ukrajinského původu budou přeloženi. Emigraci měly nastat „krušné časy“, ale podle pisatele stati, mimochodem podepsaného pseudonymem „Rusín“ to bylo výlučně vinou samotných postižených, kteří se „živě zamíchali do politického života naší malé země.“⁵²

V roce 1923 došlo ke změnám ve funkcích guvernéra a viceguvernéra. Guvernérem se stal Anton Beskyd, viceguvernérem agrárník A. Rozsypal. Předcházející víceméně proukrajinská orientace Grigorije Žatkoviče a Petra

⁵⁰ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Presidium ministerské rady, Presidium civilní správy Podkarpatské Rusi, čís. 11 162/315, Zpráva časopisu „Új Közlöny“ o ukrajinském spiknutí proti Rusínsku, 16. srpna 1922.

⁵¹ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Presidium ministerstva vnitra, Presidium ministerské rady, čís. 7 404., Podkarpatská Rus, závadné úkazy, 5. dubna 1923.

⁵² NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Raport zo dňa 5. dubna 1923 o zprávách v časopisech maďarských vychádzajúcich na Podkarpatskej Rusi, *Új Közlöny*/5.IV. – *Užhorod, Likvidáca ukrajinskej emigrácie v Rusínsku*.

Ehrenfelda byla nahrazena podporou rusofilského proudu. Hlavní pravomoci byly fakticky v rukou viceguvernéra A. Rozsypala, který se k ukrajinofilskému hnutí stavěl vyloženě negativně.⁵³ Avšak s ohledem na to, že přinejmenším v roce 1922 se předcházející viceguvernéř P. Ehrenfeld projevil vůči ukrajinské emigraci velmi nekompromisně, je možné, že na kurs podkarpatské administrace v této otázce neměly personální změny zásadní vliv. Viceguvernéř tehdy vyslovil názor, že „ukrajinská iredenta“, jejíž základnou je zejména Jasiňa v rachovském okrese, by mohla být postupem času nebezpečnější než maďarská. Preventivně navrhl revidovat dříve udělené státní občanství, propustit emigranty ze státních služeb a zakázat jim pobyt na území Podkarpatské Rusi. Současně ovšem připustil, že ukrajinská propaganda zatím neměla mezi místními lidmi přílišný úspěch.⁵⁴ K personální změně o něco později došlo také na místě zemského školního inspektora. Proukrajinsky naladěného J. Peška, jenž podobně jako P. Ehrenfeld ochotně spolupracoval s ukrajinským vzdělávacím spolkem Prosvita, nahradil po jeho smrti roku 1924 J. Šimek, který na učitelských místech viděl raději než Haličany ruské emigranty a bývalé legionáře.⁵⁵

Pro později příchozí emigranty bylo získání práce ve školství velmi obtížné, ne-li nemožné. Ukrajinský spisovatel Spyrydon Čerkasenko, emigrant z ruské části Ukrajiny, který žil v Užhorodu ze stipendia, jež mu vyplácel Ukrajinský hromadský komitét (Ukrajinskij hromadskij komitet – dále jen UHK), se v roce 1924, když mu stipendium snížili a on se obával, že o něj zcela přijde, zamýšlel ucházet o místo učitele. Konstatoval ale, že všechna učitelská místa jsou obsazena buď místními, nebo příchozími z Haliče, kteří získali domovské právo v letech 1920 a 1921, zatímco on jako Ukrajinec se musí oddávat nečinnosti, neboť ve škole „prý může pěstovat jakousi iredentu.“ Požádal o přímluvu dokonce zplnomocněného ministra Václava Girsu, který v té době na ministerstvu zahraničí odpovídal za pomoc ruským a ukrajinským emigrantům. Ubezpečoval ho o své oddanosti republice a zdůraznil úspěchy, kterých již na Podkarpatské Rusi dosáhl jako autor dětské literatury. Přál si dostat potvrzení, které by mu „otevřelo dveře zdejšího školského referátu.“ Podle svého názoru by mohl být jako učitel mnohem prospěšnější než Haličané nebo místní lidé. Intelektuální úroveň jedněch i druhých hodnotil velice skepticky, podle něj by jim více seděla práce „hlídačů či metařů“. Jeho prosby však zůstaly bez odpovědi.⁵⁶ Není bez zajímavosti, že ve svých dopisech krajanům-emigrantům se S. Čerkasenko sám

⁵³ Magocsi, P. R.: *The Shaping of a National Identity*, s. 205, 209.

⁵⁴ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Presidium civilní správy Podkarpatské Rusi, Presidiu ministerstva vnitra, čís. 11 6316 pres. Ai 22., Podkarpatská Rus, závadné úkazy, 16. listopadu 1922.

⁵⁵ Стряпко, І.: Товариство «Просвіта», s. 17, 141, 187.

⁵⁶ CDAVOVU, fond č. 3563 (Osobní fond Mykyty Šapovaly), opys č. 1, sprava č. 211, arkuš č. 25–26, Dopis S. Čerkasenka M. Šapovalovi, 4. října 1924.

netajil tím, že smyslem jeho činnosti na Podkarpatsku byla popularizace ukrajinštiny, spojená s netolerancí k představitelům jiných národnostních orientací. Aktivně spolupracoval s organizací Plast (ukrajinské skautské hnutí), pro jejíž členy psal básně a divadelní hry. Podle jeho slov si v první polovině dvacátých let toto čistě ukrajinské hnutí získávalo v kraji čím dál tím větší popularitu a zapisovaly se do něj i děti rodičů-rusofilů. V Plastu děti „zpívají ukrajinské písně, ale hlavní je všeobecná nenávisť ke všemu ruskému [zahal‘na znenavysť do kacapstva].“⁵⁷ Zdá se tedy, že československé úřady se příliš nemýlily, když usoudilo, že „nemůže blahodárně působiti na konsolidaci politických a národnostních poměrů na Podkarpatské Rusi.“⁵⁸

Ve zprávách bezpečnostních složek z následujících let nacházíme ohlas výše zmíněných varovných hlasů i příznaky nové přísnější politiky vůči ukrajinské emigraci. Policie předpokládala, že „ideou [vybudování samostatné Ukrajiny] jest prodchnuta veškerá a emigrace ukrajinská na Podk. Rusi a pracuje pro ní potajmu horlivě každý, i úředníci konající službu v našich státních úřadech“. Dokladem toho mělo být především již zmíněné rozšiřování map, v nichž byla Podkarpatská Rus zakreslena jako ukrajinské území a které údajně používali i učitelé při vyučování. Podle policejní zprávy to mělo za následek skutečnost, že u mládeže se utvářely názory, „jež s celistvostí státu Československého nedají se srovnati“. V příslušných zprávách se opakovaly i stížnosti na „rozvíření jazykových a náboženských sporů“. Policie ovšem vinila stejně emigraci ukrajinskou i velkoruskou. Československá místa tehdy již lépe chápala reálnou situaci v nejuvýchodnější části republiky: „Řeč místního lidu není ani ukrajinská, ani velkoruská, jest to svérázné maloruské nářečí, nářečí lidové bez spisovné řeči.“⁵⁹ Záměrem státní správy bylo upřednostňovat ve školách místní nářečí, respektive zdejší, ukrajinštině blízký jazyk, psaný tradičním pravopisem, jak ho ve své gramatice z roku 1922 kodifikoval I. Pankevč,⁶⁰ ale učitelé z jiných ukrajinských území pochopitelně dávali přednost spisovné podobě ukrajinštiny, jak na ni byli zvyklí. Nevitáným důsledkem bylo to, že „přetvářena jest místní řeč lidová více a více na východohaličskou ukrajinštinu“. Se zmínkami o stížnostech ze strany místního obyvatelstva se zde kupodivu nesetkáváme. Pisatele zprávy

⁵⁷ CDAVOVU, fond č. 3563 (Osobní fond Mykyty Šapovala), opys č. 1, sprava č. 211, arkuš č. 28–29, Dopis S. Čerkasenkovi M. Šapovalovi, 19. listopadu 1924.

⁵⁸ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Pres. min. vnitra, Předsednictvu ministerské rady, čís. jed. 2640/315/S- /29 m. r. Svaz ukrajinských organizací v Praze – memorandum., 15. května 1929.

⁵⁹ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Václav Vohlidal, polic. rada, K číslu 10 680 presidia ministerstva vnitra ai 1924, Vliv emigrace na politické poměry na Podkarp. Rusi, 6. června 1924.

⁶⁰ Magocsi, P. R.: The Shaping of a National Identity, s. 138–139; Švorc, P.: Zakletá země – Podkarpatská Rus, s. 219.

znepokojovalo hlavně to, že jde o záminku „k útokům ze strany orientace velkoruské“.⁶¹ Z tohoto hlediska je zajímavé, že současný ukrajinský historik Ivan Strjapko přiznává značný vliv učitelů-emigrantů na přesvědčení žáků a studentů, ale současně tvrdí, že „aktivní proukrajinská propaganda způsobovala obavy mezi rodiči, stavějícími se k podobným novotám učitelů s podezřením.“⁶² Českým úřadům působily nesnáze i aktivity Ukrajinců a Velkorusů při rozdmýchávání náboženských nesvárů. Zpráva navrhovala nekompromisní řešení, spočívající v nahrazení ukrajinských úředníků českými, odstranění „z celého [zvýraznění původní] území republiky všech cizinců do vnitřních politických poměrů státu jakýmkoliv způsobem zasahujícím [sic!].“, zakládání českých škol na Podkarpatské Rusi a kvalitnější personální obsazení zdejších úřadů i policie, samozřejmě jen Čechy, a to i za cenu vyšších platových nákladů.⁶³

Již od roku 1922 se setkáváme s výzvami přezkoumat jednotlivé případy udělování státního občanství v období bezprostředně po roce 1919.⁶⁴ Hlavní pohnutkou úředních míst přitom byl fakt, že „nepohodlného“ smluvního zaměstnance, který nemá československé státní občanství, se lze snadno zbavit a v případě nutnosti ho dokonce vypovědět z republiky.⁶⁵ Od roku 1924 se revize jednotlivých případů udělení státního občanství v letech 1920 a 1921 začaly skutečně provádět,⁶⁶ patrně i proto, že o to v dubnu výslovně požádal nový guvernér A. Beskyd. Ten ve své zprávě předsednictvu ministerské rady poukázal na skutečnost, že v letech 1919 a 1920 bylo Haličanům občanství často udělováno i na základě pouhého měsíčního pobytu. Zvláště se vyslovoval proti tomu, aby bylo možné ponechávat si dvojí státní občanství. O takových emigrantech psal, že „pod pláštěm dvojího stát. občanství tyto osoby provozují zde politiku a vměšují se do vnějšího politického života všelijakým způsobem.“ Nevyžadoval, aby bylo Podkarpatsko emigrantů úplně zbaveno, chtěl jen po každém z nich „aby ctil obyčeje, jazyk atd. zdejšího lidu, k němu přilnul a nevnucoval tomuto lidu své, nám škodlivé, idee.“ Zajímavé je, že jako příklad

⁶¹ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Václav Vohlídal, polic. rada, K číslu 10 680 presidia ministerstva vnitra ai 1924, Vliv emigrace na politické poměry na Podkarp. Rusi, 6. června 1924.

⁶² Стряпко, І.: Товариство «Прогрес», s. 130–131.

⁶³ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Václav Vohlídal, polic. rada, K číslu 10 680 presidia ministerstva vnitra ai 1924, Vliv emigrace na politické poměry na Podkarp. Rusi, 6. června 1924.

⁶⁴ To navrhnul již v listopadu 1922 viceguvernér Podkarpatské Rusi P. Ehrenfeld. NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Předsednictvo ministerské rady, Presidium ministerstva vnitra, čís. 5 354/315 S., Vliv emigrace na politické poměry na Podkarpatské Rusi, 13. srpna 1924.

⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Ministerstvo vnitra, Předsednictvu ministerské rady, čís. 50 526/1925. 21., Vliv emigrace na politické poměry na Podkarpatské Rusi, revise československého státního občanství a povolení k pobytu, 22. července 1925.

závadného udělení státního občanství zmiňoval Andrije Alyskevyče,⁶⁷ na jehož obranu, jak již bylo zmíněno výše, však ve své odpovědi vystoupilo ministerstvo vnitra.⁶⁸

Občas při prošetřování okolností udělení československého občanství došlo k překvapujícím zjištěním, jako v případě haličského emigranta Michala Viňara. Správce obecné školy v Perečíně získal občanství v září 1920 rozhodnutím civilní správy Podkarpatské Rusi. Podezření vůči M. Viňarovi vzniklo patrně poté, co byl v dubnu 1925 do Polska vypovězen jeho bratr Štěpán Viňar, který při té příležitosti vypověděl, že M. Viňar je vyučený truhlář a taneční mistr, nikoliv učitel. Úřady se poté rozhodly vyšetřit, jakým způsobem získal občanství. Četnická stanice ve Velkých Lučkách v květnu 1926 zjistila, že usnesení, které by podle platných zákonů muselo být podepsáno starostou, polovinou obecního výboru a zaneseno do protokolu obce, nelze nikde nalézt. Doklad o příslibení domovské příslušnosti ve Velkých Lučkách mu vystavil jeho krajan z Haliče, Michal Danilov, který byl tehdy ve Velkých Lučkách zaměstnán na notářském úřadě. Listinu patrně zfalšoval.⁶⁹ K podobným podvodům se v chaotickém období let 1919–1920 patrně uchýlilo více emigrantů. Jedním z nich byl správce školy Jiří Řehoř Diskant, „smýšlení silně ukrajinského“, který ve svém bytě v Nižním Sinevíru pořádal schůze, na nichž hlásal připojení Podkarpatské Rusi k Ukrajině a místní obyvatelé „pobádal, aby sami k tomu cíli pracovali.“ Již roku 1921 mu byl proto odebrán domovský list, který mu neoprávněně vydal obecní úřad v Ráječku na Moravě. Od té doby se politicky neangažoval, avšak byl i nadále „bedlivě pozorován.“⁷⁰

Konkrétně z léta 1926 víme o několika případech, kdy úřady na základě různých stížností či podezření navrhovaly revizi udělení občanství⁷¹ ane-

⁶⁷ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Kancelář guvernéra Podkarpatské Rusi, Presidiu ministerské rady, čís. 1111/KG ai 24., Revise stát. občanství a povolení pobytu, 2. dubna 1924.

⁶⁸ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Ministerstvo vnitra, Předsednictvu ministerské rady, čís. 50 526/1925. 21., Vliv emigrace na politické poměry na Podkarpatské Rusi, revise československého státního občanství a povolení k pobytu, 22. července 1925.

⁶⁹ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Presidium politické správy Podkarpatské Rusi, Presidiu ministerstva vnitra, Opis k 14 337 pres. min. vnitra ai 1926, Informace o cizích státních příslušnících, působících na školách v Podk. Rusi. Správce obč. školy v Perečíně Ukrajinec Michal Viňar.

⁷⁰ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Opis k čís. 16. 725 pres. min. vnitra ai 1926. Presidium politické správy Podkarpatské Rusi, Presidiu ministerstva vnitra, čís. 10. 762 pres. ai. 26. Informace o cizích státních příslušnících ve školství na Podk. Rusi. Jiří Řehoř Diskant, správce školy v Niž. Sinevíru. Odpověď k číslu 7317 z 12. IV. 1926. Užhorod, dne 7. srpna 1926.

⁷¹ Revidováno mělo být například státní občanství Pavla Kiryka. Podezření vůči němu vyvolával fakt, že „při každé příležitosti nadává, že zde v republice není žádný pořádek“. Navíc „jest zaujat proti všemu českému, Češi jsou mu nepohodlní, proč prý jsou zde do úřadů na Podk. Rusi vůbec dosazováni a jako každý ‚Ukrajinec‘ drží se zásady, že ‚Haličané‘ jsou na Podk.

bo dokonce požadovaly vyhoštění konkrétního emigranta.⁷² Výsledky všech těchto řízení nám bohužel známy nejsou. Je pravděpodobné, že postižených bylo mnohem více. Víme například, že už na počátku roku 1926 vyvolávala politika vůči emigrantům na Podkarpatské Rusi znepokojení i mezi Ukrajinci v Praze. UHK prý denně dostával dopisy od emigrantů, které „nestydatě vyharzují ze Zakarpatí a z ČSR vůbec jakožto ‚obtěžné cizince‘ nebo ‚lidi bez stálého zaměstnání.‘“⁷³

Situaci patrně úřadům usnadňovalo to, že roku 1923 byla rozhodnuta otázka příslušnosti Východní Haliče k Polsku. Zatímco dříve radilo ministerstvo zahraničí při vyhošťování Ukrajinců do Polska k opatrnosti, v roce 1929 už bylo známo, že haličští emigranti mohou snadno získat polský pas a při návratu

---

Rusi doma a ‚Češi‘ jsou zde cizinci.“ Kromě toho se údajně stýkal s předáky komunistické strany. Přesvětlení udělení občanství měl čelit i profesor státního reálného gymnázia Kornel Zaklinskyj, ač „politicky nečinný“ a „mravně zachovalý“. Pro předpokládané sympatie k ukrajinskému hnutí byl však považován za nespolehlivého. Podobně mělo být přesvětleno občanství udělené manželům Smerečanským, učitelům ve Velké Berezně. Jejich práci nebylo co vytknout, avšak Smerečanský se vyhýbal české společnosti a v roce 1922 mu byla četnictvem zabavena mapa Velké Ukrajiny. Jeho manželka zase hmotně podporovala ukrajinské trestance. NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Opis k čís. 16. 725 pres. min vnitřní ai 1926. Presidium politické správy Podkarpatské Rusi, Presidiu ministerstva vnitřní, čís. 10. 767 pres. ai. 26. Informace o učitelských silách cizích státních příslušníků na Podk. Rusi. – Pavel Kiryk, zat. správce školy v Košelově. Užhorod, dne 7. srpna 1926; NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Opis k čís. 16. 221 pres. min vnitřní ai 1926. Presidium politické správy Podkarpatské Rusi, Presidiu ministerstva vnitřní, čís. 12324 pres. ai. 24. Informace o cizích státních příslušnících na P. Rusi, působících na školách. Ukrajinec Kornel Zaklinskyj, profesor na st. Gymnasiu v Berehově. Odpověď k číslu 7517 z 12. IV. 1926. Užhorod, dne 3. srpna 1926; NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Opis k čís. 16. 221 pres. min vnitřní ai 1926. Presidium politické správy Podkarpatské Rusi, Presidiu ministerstva vnitřní, čís. 9. 831 pres. ai. 26. Informace o cizích státních příslušnících na školách v Podk. Rusi. Emanuel Smerečanský a Alžběta Smerečanská. Odpověď k číslu 7317 z 12. IV. 1926. Užhorod, dne 2. srpna 1926.

⁷² Vyhoštěn měl být například politicky nespolehlivý učitel Sergej Ševčenko, který „stýkáje se výhradně s kruhy ukrajinskými, ignoruje českou společnost.“ Podobně očekávalo vyhoštění smluvního učitele Julia Turjanského, lakonicky prohlášeného za „politicky nespolehlivého“. Vyhostit úřady chtěly i jeho manželku Žofii, která měla polský pas a do Polska pravidelně dojížděla. NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Opis k čís. 16. 725 pres. min vnitřní ai 1926. Presidium politické správy Podkarpatské Rusi, Presidiu ministerstva vnitřní, čís. 10. 963 pres. ai. 26. Informace o cizích státních příslušnících působících ve školství na P. Rusi. Sergej Ševčenko. Užhorod, dne 7. srpna 1926; NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Opis k čís. 16. 221 pres. min vnitřní ai 1926. Presidium politické správy Podkarpatské Rusi, Presidiu ministerstva vnitřní, čís. 10. 965 pres. ai. 26. Informace o cizích státních příslušnících na školách v Podk. Rusi působících. Julius Turjanský, sml. učitel v Lazanskoje, okr. Volovoje. Užhorod, dne 6. srpna 1926; NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Opis k čís. 16. 221 pres. min vnitřní ai 1926. Presidium politické správy Podkarpatské Rusi, Presidiu ministerstva vnitřní, čís. 10. 769 pres. ai. 26. Informace o cizích státních příslušnících na školách v Podk. Rusi působících. Žofie Turjanská, smluvní učitelka v Lazanskoje, okr. Volovoje. Užhorod, dne 6. srpna 1926.

⁷³ Шаповал, Микита: Щоденник - Від 1 січня 1925 р. до 22. лютого 1932 р. II. частина. Упорядкував інж. Сава Зеркаль. New York 1958, s. 47.

do vlasti je nečeká žádné pronásledování. Mluvílo se o nich jako o „pseudoemigrantech“, emigraci „dobrovolné a umělé“.⁷⁴

Novou příčinou znepokojení úřadů se stala spolupráce emigrantů s komunistickou stranou, což souviselo s úspěchy komunistů na Podkarpatské Rusi.⁷⁵ Ti získali ve volbách roku 1924 39,4 % hlasů a stali se tak v této části republiky nejsilnější stranou. V letech 1924–1925 také zdejší komunistické noviny přešly od ruské jazykové orientace k ukrajinské a komunismus začal úřadům splývat s „ukrajinskou iredentou“.⁷⁶ Ze zprávy policejního rady V. Vohlídal se dozvídáme, že na volebním vítězství komunistů měli značný podíl „agenti moskevské internacionály“. O ukrajinské emigranty ovšem asi nešlo, nebo alespoň ne v první řadě: podle autora těmito agenty byli „většinou negramotní popy [sic!].“⁷⁷ Jedním z obzvláště nevídaných komunistických agitátorů však byl pravidelný dopisovatel komunistické *Karpatské pravdy*, advokátní koncipient v Berehově Alexandr Badan z Haliče. Ten v roce 1926 již měl československé občanství,⁷⁸ což ho ovšem nechránilo před tím, aby byl v krátké době vypovězen.⁷⁹ To, že úroveň analýzy různých ideových proudů na Podkarpatské Rusi nebyla vždy nejvyšší, nám dokládá zpráva župního úřadu v Mukačevě, v níž se praví „Směr ukrajinský a komunistický má to společného, že jsou protistátní [sic!].“⁸⁰

⁷⁴ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Pres. min. vnitra, Předsednictvu ministerské rady, čís. jed. 2640/315/S- /29 m. r. Svaz ukrajinských organizací v Praze – memorandum., 15. května 1929.

⁷⁵ Tak tomu bylo například v případě Grigorije Guzeného, správce školy ve vesnici Suche, ukrajinského emigranta z Kyjeva, který na Podkarpatské Rusi pracoval od roku 1920. Úřady byl „považován za velice rafinovaného komunistického činitele“ a čelil podezření, že „jako tajný agitátor pracuje pro vládu SSSR, za což béře od kom. ústředí 300 Kč měsíčně.“ Vyšetřování však tato podezření nepotvrdilo. Sám Guzenyj prohlašoval, že není přívržencem žádné politické strany. Pro svou údajnou rafinovanost nicméně měl být i nadále pozorován. NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Opis k čís. 16. 725 pres. min vnitra ai 1926. Presidium politické správy Podkarpatské Rusi, Presidium ministerstva vnitra, čís. 9361 pres. ai. 26. Informace o cizích státních příslušnících působících na školách na Podk. Rusi. Grigorij Guzenyj, správce školy v Suché, okr. V. Berežná. Užhorod, dne 10. srpna 1926.

⁷⁶ Švorc, P.: *Zakletá země – Podkarpatská Rus*, s. 111–112; NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Presidium ministerstva vnitra, Presidium ministerské rady. č. 6143. Souvislost irredentistické velkoukrajinské a komunistické propagandy v Podkarpatské Rusi. 31. března 1926.

⁷⁷ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Václav Vohlídal, polic. rada, K číslu 10 680 presidia ministerstva vnitra ai 1924, Vliv emigrace na politické poměry na Podkarp. Rusi, 6. června 1924.

⁷⁸ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Presidium ministerstva vnitra, Presidium ministerské rady. Č. 6143. Souvislost irredentistické velkoukrajinské a komunistické propagandy v Podkarpatské Rusi. 31. března 1926.

⁷⁹ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Pres. min. vnitra, Předsednictvu ministerské rady, čís. jed. 2640/315/S- /29 m. r. Svaz ukrajinských organizací v Praze – memorandum., 15. května 1929.

⁸⁰ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Presidium ministerstva vnitra, Předsednictvu ministerské rady. č. 10. 683. Souvislost irredentistické velkoukrajinské a komunistické propagandy na Podkarpatské Rusi. 9. září 1926.

Současně v tomto období zahájil proti emigrantům a ukrajinofilům kampaň deník Podkarpatské hlasy, loajální k československé vládě a hlásící se k místnímu rusínském směřování.⁸¹ Na obranu svých krajanů naopak vystupovali ukrajínští emigranti z celé republiky. Zvláště aktivní byl ukrajinský eser (socialista-revolucionář) a jeden z hlavních organizátorů emigrace v ČSR, Mykyta Šapoval. Jeho podpis nacházíme v říjnu 1925 pod dopisem ukrajinských socialistů výkonnému výboru sociálně demokratické strany. Autoři dopisu protestují proti vypovídání konkrétních ukrajinských emigrantů a varují před „čechisačnickými“, „rusifikačními“ a „zpátečnickými“ snahami československých úředních míst. Právě taková politika podle nich byla příčinou nárůstu sympatií ke komunistům a jejich demagogii.⁸² M. Šapoval využíval v zájmu ukrajinských emigrantů na Podkarpatské Rusi také své styky s V. Girsou. Poprvé ho v této věci navštívil 26. března 1926, aby se přimluvil za bankovního úředníka J. Kollarda, který měl být po pěti letech práce na Podkarpatské Rusi vyhoštěn. Podle Šapovalovy představy měla československá vláda emigranty využívat při kulturní práci, místo toho ale pozoroval nedůvěru a „velmi nepřátelskou propagandu *Podkarpatských hlasů*“, která podle jeho názoru kladla rovnítko mezi Ukrajince a komunisty. V. Girsou mu odpověděl, že československá vláda se bohužel nedokázala rozhodnout „k jakému národu Rusíni náleží – k Rusům nebo k Ukrajincům, a vést odpovídající politiku.“ Zplnomocněný ministr mu slíbil, že se za J. Kollarda přimluví.⁸³ 1. dubna pak M. Šapoval předal V. Girsovi prohlášení proti české politice na Podkarpatské Rusi.⁸⁴

V roce 1928 došlo v souvislosti s touto politikou k dalšímu veřejnému protestu ze strany předních zástupců ukrajinské emigrace v ČSR. Ti 17. října odevdali Kanceláři prezidenta republiky rozsáhlé memorandum. V první řadě se zde vyslovovali proti vypovězení devíti emigrantů, pracujících na Podkarpatské Rusi v nejrůznějších profesích.⁸⁵ V memorandu se také uvádělo, že československá vláda zbavuje emigranty v ČSR práva pobývat na Podkarpatské Rusi i preventivně. Autoři, kteří se obávali všeobecného vzrůstu „bezohledného

⁸¹ Svoboda, David: *Boj o cizí duši. Ukrajinství a ukrajinský nacionalismus v české reflexi 1900–1938*. Praha 2007. Disertační práce, s. 180, 184.

⁸² CDAVOVU, fond č. 3563 (Osobní fond Mykyty Šapovala), opys č. 1, sprava č. 240, arkuš č. 16–17, Dopis Výkonnému výboru československé sociálně demokratické strany v Praze, 31. října 1925.

⁸³ Шаповал, Микита: *Щоденник - II. частина*, s. 22.

⁸⁴ Tamtéž, s. 25.

⁸⁵ Konkrétně šlo o I. Holotu, profesora obchodní akademie v Mukačevě, Spyrydona Čerkašenka, spisovatele žijícího v Užhorodě, Kukurudzu, badatele, písíciho o pivovarnictví, žijícího v Užhorodě, Antona Divnyče, spolupracovníka spolku Prosvita v Užhorodě, Mychajla Bilyčenka, bankovního úředníka v Užhorodě, Stepana Stehnije, hospodářského zaměstnance v Užhorodě, Volodymyra Dozorciva, zaměstnance tiskárny v Užhorodě, Pylypa Hošovského, divadelního herce Prosvity v Užhorodě a Ivana Sajka, sbornístra v Královém nad Tisou. NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, SLOVUTNÝ PANE PRESIDENTE!, 17. října 1928.

šovinismu“, neváhali srovnávat politiku československých úřadů ve vztahu k emigrantům s politikou carského Ruska proti židům. Dalším nezvyklým tahem bylo hledání paralel mezi ukrajinskými emigranty v ČSR a Čechy na Ukrajině: „nám Ukrajincům (bez ohledu na politickou stranu nikdy nenašlo ani na minutku mysliti, že český emigrant z Kyjeva nesmí býti vpuštěn do českých vesnic v Ukrajině, aneb české organizaci v Kyjevě zabrániti starati se o Čechy z Volyně, aneb že čeští emigranti mohli by být vypovídáni z českých vesnic na Volyni atd.“ Pro pisatele memoranda bylo nepopíratelným faktem, že „ukrajinská emigrace [...] pociťuje svou národnostní jednotu s ukrajinským obyvatelstvem Podkarpatské Rusi.“ Navrhovali také, aby za účelem širšího rozvinutí kulturní práce mezi zaostalým podkarpatským lidem bylo v nejvýchodnější části republiky „umístěno“ ještě více, až 2 000 emigrantů. Pro vyjasnění těchto otázek se měla podle sestavovatelů dopisu ustavit zvláštní komise. Dokument podepsalo jedenáct představitelů ukrajinské emigrace, zastupující ty její kulturní a sociální instituce, které byly spojené s aktivitami M. Šapovala a dalších ukrajinských eserů.⁸⁶

V odpovědi československých úředních míst se poukazuje na „nepřípustný tón“ ukrajinského memoranda. Paralela mezi Ukrajinci v ČSR a volyňskými se dočkala odmítnutí jako pochybená – čeští osadníci přicházeli do ruské říše prý na pozvání její vlády s celým svým majetkem, povznášeli hospodářskou úroveň kraje a přijímali všechny obyčeje země, do níž se přestěhovali. V jednotlivých případech vyhošťování Ukrajinců prý nešlo „o nějaké pronásledování emigrace vůbec, nýbrž pouze o jednotlivé osoby, které své velikášské ukrajinské choutky a podryváčnou činnost, jež jim v Polsku nebyla trpěna, prostě přenesly na zdejší území“.⁸⁷

Vzhledem k tomu, že úřady zpracovaly v odpověď na memorandum podrobný informační materiál, známe pozadí všech uváděných případů emigrantů, kteří prý obdrželi hnanecký list během jediného letního měsíce. V některých případech šlo spíše o nedorozumění, případně bylo možné kompromisní řešení – například S. Čerkasenko mohl zůstat v ČSR, úřady pouze žádaly, aby opustil území Podkarpatské Rusi. Zarážející je případ Ivana Sajka, jenž původně přijel do ČSR s polským pasem zcela legálně. Později se však i s manželkou rozhodl využít toho, že československé úřady v tomto období udělovaly hnanecké listy velmi ochotně. S tímto dokladem se totiž mohl vrátit do Polska, aniž by platil za polské vízum (poplatek 640 Kč tehdy nebyl v žádném případě nízký, mohl se

⁸⁶ Mezi podepsanými nacházíme M. Šapovala, Serhije Šeluchyna, Nykyfora Hryhorijiva, S. Dovhala, Sofii Rusovou, P. Bohackého, J. Hončarenka, Leonida Klymenka, Ivana Palyvoda, H. Omelčenska a jeden nečitelný podpis. NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, SLOVUTNÝ PANE PRESIDENTE!, 17. října 1928.

⁸⁷ NA, PMR, kart. 157, „Ukrajinská emigrace na Zakarpatsku“, Pres. min. vnitra, Předsednictvu ministerské rady, čís. jed. 2640/315/S- /29 m. r. Svaz ukrajinských organizací v Praze – memorandum., 15. května 1929.

blížit i celému měsíčnímu příjmu). Odvolání podal patrně proto, aby dobrovolný odchod do Polska utajil před svými krajany.⁸⁸

Závěrem lze říci, že jak ukazují některé příklady, obavy československé vlády z toho, že Ukrajinci budou na Podkarpatské Rusi působit jako destabilizující prvek, nebyly zcela nepodložené. Deklarované snahy českých úřadů o očištění školství a úřadů Podkarpatské Rusi od ukrajinských emigrantů se však nikdy nedočkal naplnění. Politika vůči této skupině obyvatelstva Podkarpatské Rusi trpěla z dlouhodobého hlediska nedůsledností. Jedním důvodem nejspíš bylo to, že ve složitých hospodářských, národnostních a jazykových poměrech Podkarpatské Rusi emigrace nikdy nepředstavovala prvořadý problém. Roli hrál také nedostatek přesných informací o poměrech v regionu, zvláště na samém počátku sledovaného období. Ve sféře školství (a v menší míře patrně i v oblasti soudnictví) byly navíc služby emigrantů nezaměnitelné. S emigranty ve státní službě se setkáváme ještě i na samém konci období první republiky, a to i jako s definitivními státními úředníky.⁸⁹

Ukrajinská historická literatura jak z produkce diaspory,⁹⁰ tak i současná,⁹¹ hodnotí působení emigrantů – především učitelů – při kulturním rozvoji území, které je dnes součástí nezávislé Ukrajiny, pochopitelně kladně. Roli ukrajinských emigrantů jako závažného činitele, který posloužil ukrajinizaci tohoto regionu, přiznává i současná polská literatura.⁹² Ti obyvatelé dnešního Zakarpátí, kteří se hlásí k rusínské identitě, se o nich naopak vyjadřují kriticky. Ivan Krivskij o ukrajinských emigrantech píše: „Chovali se tu jako páni [...] prováděli politiku převýchovy podkarpatských Rusínů ke své, převážně západoukrajinské mentalitě.“ Dále jim vytýká, že „neodbytně rozšiřovali sféru používání ukrajinského jazyka, jenž Rusínům nebyl vlastní.“⁹³

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ Víme třeba, že když na počátku roku 1938 československé úřady zakročily proti organizaci ukrajinských monarchistů-hetmanců, byli mezi jejími členy, výlučně ukrajinskými emigranty, definitivní státní úředníci: učitel i správce státní révorové školky. Vzhledem k tomu, že šlo o absolventy Ukrajinské hospodářské akademii, můžeme se domnívat, že svá místa nezískali na počátku dvacátých let. Tomek, M.: Ukrajinské monarchistické hnutí, s. 94.

⁹⁰ Пачовський, Василь: Срібна Земля: тисячоліття Карпатської України. New York 1959, s. 64–65.

⁹¹ Стряпко, І.: Товариство «Просвіта», s. 131–132.

⁹² Домбровський, Даріуш: Польща і Закарпаття 1938–1939. Kyjev 2012, s. 24.

⁹³ Text, jehož autor je členem Společnosti karpatských Rusínů, má samozřejmě charakter publicistického, nikoliv vědeckého textu. Cituji ho pro doplnění palety názorů, zohledňujících působení ukrajinských emigrantů na Podkarpatské Rusi. Krivskij, Ivan: Vliv ukrajinských emigrantů na podkarpatorusínskou komunitu. In: Balcar, Miroslav, ed.: Vznik ČSR a Podkarpatská Rus, Praha 1999, s. 24–25.

Ukrainian emigration to Carpathian Ruthenia.

Difficulties in finding occupation in the East of the Republic

Since summer 1919, Galicians, afraid of being persecuted in Poland for their involvement in a struggle for the independent Ukrainian state, were coming to Carpathian Ruthenia. They were seeking employment as teachers mostly, but also in other professions, e. g. as railway or post employees, or state officials. They were relatively successful in the first period, till the beginning of the year 1920, since the state administration was in a state of chaos and in desperate need for educated people with knowledge of the local language. The newcomers soon received their domicile, employment and then the citizenship as well. Later, the Czechoslovak authorities took a more rigorous stance towards the job-seekers. It was influenced by legitimate concerns that the Ukrainians would spread the idea of the Ukrainian Independence and further complicate local national and linguistic disputes. From that point on, foreign nationals could be employed only on contractual basis. Only emigrants with necessary qualification, such as veterinary surgeons and judges, could be excluded from this rule. The concerns of the undesirable impact of emigrants grew, especially after 1923 when Antonín Rozsypal became vice-governor of Carpathian Ruthenia. Approximately from 1925, the authorities started to re-evaluate granting of citizenship in several cases and proceeded to expel those who were deemed “politically unreliable”. The rigorous policy against emigrants in Carpathian Ruthenia aroused discontent among Ukrainians in Czechoslovakia. The representatives of the Ukrainian emigration tried to mitigate this policy of the Czechoslovak government, their initiatives, however, were to no avail. Till the end of the observed period the position of state employees of foreign origin remained unstable in Carpathian Ruthenia.

Ukrainische Emigranten in der Karpato-Ukraine.

Schwierigkeiten bei der Suche nach der Beschäftigung im Osten der Republik

Seit dem Sommer 1919 kamen Galizier in die Karpato-Ukraine, die in Polen Angst vor Verfolgung wegen ihrer Beteiligung am Kampf für einen unabhängigen ukrainischen Staat hatten. Sie suchten nach Beschäftigung vor allem als Lehrer, aber auch in anderen Berufen, unter anderem als Eisenbahner, Postangestellte und Beamte. In der ersten Phase, ungefähr bis Anfang 1920, waren sie in vielen Fällen erfolgreich, weil in der Staatverwaltung großer Chaos herrschte und weil es dort eine große Nachfrage nach gebildeten, der dortigen Sprache mächtigen Menschen gab. Die Ankömmlinge erhielten daher schnell das Heimatrecht, eine Beschäftigung und daraufhin auch die Staatsbürgerschaft. Später haben die tschechoslowakischen Behörden die Bedingungen für Arbeitsbewerber verschärft. Diese Verschärfung der Regeln war durch eine berechtigte Befürchtung motiviert,

dass die Ukrainer dort die ukrainische Unabhängigkeitsidee verbreiten und die National- und Sprachkonflikte in der Region weiter komplizieren würden. Fremde Staatsangehörige durften weiterhin nur auf Vertragsbasis angestellt werden. Eine Ausnahme bildeten jene Emigranten, die eine erforderliche Qualifizierung nachweisen konnten, wie zum Beispiel Tierärzte und Richter. Die Befürchtungen vor unerwünschten Aktivitäten der Emigranten verstärkten sich im Laufe der Zeit, insbesondere nachdem Antonín Rozsypal zum Vizegouverneur der Karpato-Ukraine wurde. Ungefähr seit Mitte 1925 überprüften die Behörden in manchen Fällen die Erteilung der Staatsbürgerschaft und wiesen „politisch unzuverlässige“ Personen aus. Eine strengere Politik gegenüber den Emigranten in der Karpato-Ukraine rief Besorgnisse unter Ukrainern in der ganzen Tschechoslowakischen Republik hervor. Vertreter der ukrainischen Emigranten versuchten, die Politik der tschechoslowakischen Regierung zu beeinflussen, ihre Initiativen blieben jedoch ohne Wirkungskraft. Die Position der Staatsangestellten fremder Herkunft in der Karpato-Ukraine blieb bis zum Ende der erforschten Zeitperiode unsicher.